

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A jó és rossz gyerekek hátrányban előnyben

A JÓ ÉS A ROSSZ

Ki kire van hatással az iskolában? A jó gyerek a rosszra, vagy a rossz a jóra? Ezt igyekszem a következő hetekben kutatni. Mielőtt azonban kérdeznék, az a gyanúm támad, magam sem vagyok tisztában a fogalommal. A rosszaságot már-már tudom. De ki a jó gyerek? Erről kell elgondolkoynom.

Jó az, aki elvégzi feladatát, a leckéjét megcsinálja.

Jó az, aki tanárai, szülei, általában a felnőttek sokrétű, bonyolult, mégis konkrét elvárásainak megfelel.

Jó az, aki — túl ezen — betartja a mondott és sugallt szabályokat, bár értelmüket nagyrészt még nem érti.

Felkeléstől lefekvésig, sőt elalvásig minden percben, minden cselekedetben azt teszi, ami megfelel a felnőttek által támasztott igénynek. Ez lenne a jóság?

Ez lenne a gyerekkori jóság? Csak annyi kíváncsiság, amennyit apuka-anyuka elbír (már tudniillik, amire még tud válaszolni megerősítés nélkül, anélkül, hogy zavarba jönne)? Csak annyi érdeklődés a világ iránt, annyi okosság a tantárgyak, feladatok terén, amennyit a szülő megkíván ahhoz a foglalkozáshoz, pályához, amit — megfogalmazatlanul is — a gyerekének szán? Csak annyi erkölcsi tudat, olyan mélység és olyan megközelítésben, amilyenben a szülő beágyazódott (netán betokozódott)? Csak annyi játék, olvasás, birkózás, fára mászás... De hisz' ez minden szülőnél más és más normát, elképzelést jelent. Iskolázottsága, igénye, társadalmi állása, felelőssége, morális tudata szerint változik a gyerek megítélése, elvárása tehát (az abszolúttal ellentétben) minden gyerekre nézve viszonylagos. S amit az egyik szülő jónak talál, megenged, sőt ösztönöz, az a másik családban bűn, hiba, rosszaság. A lumpen családban nem hiba, ha tanulás helyett a gyerek focizik. Az értelmiségi családban nem rossz a gyerek azért, mert hozzányúlt a dia-vevitőhöz apja engedélye nélkül, ilyen engedélyt ugyanis nem kell kérni és ha elromlott a vetítő, majd megjavítják. A laza erkölcsű anya mellett nem hiba, ha a 12 éves lány a éjjélkor jön haza. A becsületes családban bűn, ha a gyerek öt forint értékű csokoládét lop a kőzértből. Egy másikban pedig nem bűn a kétszáz forintos lopás sem, mert családi hagyományt folytat a gyerek...

És az iskola vajon meg tudja-e ítélni egységesen a gyerek magatartását? Az iskola elvei — szemben a családdal — egységesek ugyan, papíron. De mennyire másképp ítélik meg a hajdúsági tanyákon és Budapest belvárosában! Egy kisváros szilárd légkörében és egy lakótelepen. Egy zenei általános iskolában, ahol törekvő szülők és törekvő pedagógusok vannak (nem biztos, hogy törekvő gyereksereggel) és egy tanyasi kollégiumban, ahol a területéről válogatás nélkül iskolázták be a tömeget. Abban az iskolában, ahol jómódú, jól kereső szülők; másutt szegényebb, nagycsaládosok gyerekei tanulnak. Másképp ítélik meg a jót és a rosszat, elsősorban az iskola és az osztály összetételéhez képest. Ahol túlsúlyban a mintaszerűen viselkedő iskolás, ott már egy vonalzólopás is bűnnek, meghurcolásra alkalmas tettetnek számít, és ha az eset megismétlődik egy filctoll elcsenésével, már a nevelési tanácsadóban köt ki a kilencéves kisfiú. De egy külterületi iskolában, ahol mindennaposan eset, hogy pénz, esőkabát, sál tűnjön el, a gyerekek verik egymást és káromkodnak, egymás füzetébe disznó rajzokat dugnak, onnan senkit nem küldenek pszichológushoz. Egyrészt, túl sokat kellene, másrészt tisztában vannak azzal, hogy ezek a gyerekek ilyen környezetben (családban) nőnek fel, ezen egynéhány kezelés nem segít.

De függ a jó és rossz megítélése konkrétan a pedagógustól is. S nemcsak az osztályfőnökről van szó. Mindenkiről, aki egyetlen órára bemege az osztályba. Nem tud azzal a büdös kölyökkel bálni Márta néni. Nagyszerűen bának ugyanavval a kölyökkel Zoli bácsi. Vajon a gyerek a rossz? Netán a fáradt, kimerült pedagógusban van a hiba? Netán a pedagógiai érzék hiánya a kudarca oka? Netán azért van egy osztályban annyi „engedetlen”, rendetlenkedő, nem figyelő gyerek, mert a pedagógusnak nincs meg az eszköze a nevelésre, a tanításra, oktatásra? Netán azért alakulnak ki góccok — egy osztályban, sok osztályban, sok iskolában —, mert nem tudnak korszerűen bálni a gyerekekkel? Netán azért nem tudnak bálni velük, mert sok a képesítés nélküli, gyakorlat nélküli, módszer nélküli húsz év körüli leány, aki — jobb híján — beáll a harminchat tagú osztályba, a katedrához, és néhány évig (ha marad a pályán) nem tudja, mit tegyen?

Ha rajtam múlna, óvatosságra inteném a két szó használóit. Ha ennyi tényezőtől függ, ha ennyire viszonylagos, esetleges, miként lehet értékmérő? Etikái kategória csak abban az esetben lehetne belőle, ha valami módon mérhető, elvonatköztatható, az esetleges szubjektív elem kiszűrhető belőle (mint ahogy az igazságszolgáltatásban

teszik). De így, ma, az értékek nagy vásarán, anyagiaskodó világunkban, a családok átrendeződése idején, a munkahelyi konkok harcában... nemcsak viszonylagos, labilis, hanem már-már pejoratív.

ROSSZ BIZONYÍTVÁNY AZ OSZTÁLYNAK

— Ki kivel barátkozik? — kérdem az általános iskolában.

— A jó a jóval, a rossz a rosszal. Blokkok alakulnak ki. A társaságokat összeköti a cigi, a szex, a ragasztózás. Pl. az egyik gyerek szülei alkoholisták, ő valami pluszt tud nyújtani sajátos élményével a többieknek. Nagy hatással van rájuk. Az ilyen társaságok kohéziós ereje olyan erős, hogy a nevelésünk ereje nullával egyenlő...

— Ki hat kire?

— Az egészségesek, a jók nehezen közömbösítik a rosszat. Mégis megpróbáljuk, a pozitív jellemű tanuló mellé jelölünk ki, aki erre rászorul. Azt mondjuk, a tantárgy érdekében, de valójában a személyisége érdekében tesszük.

— Beválik?

— Nem, mert a szülők átlátnak rajtunk. A gyerekeket tüzzel-vassal tiltják a többitől. Félnék a hatástól.

— Az osztályban ki hat kire? A jó vagy a rossz magaviseletű, a zúros vagy a kiegyensúlyozott?

— Attól függ, melyikből van több — mondja az osztályfőnök. — Erősebb befolyása általában a negatívnak, a visszahúzóknak van. De ez a hatás nem egyértelmű, mert a fegyelmesség nem a serdülőkor velejárója. Vagyis átmeneti. Másként viselkednek aztán a fiúk és a lányok. A lányok leplezik magukat, nyájasak, nyíltan nem szegülnek szembe, nem lázadnak. Tudnak viselkedni. Amelyik osztályban több a lány, ott a fiúk hozzájuk, az ő stílusukhoz alkalmazkodnak.

— Vagyis nem tudják meg közvetlenül a jó vagy a rossz hatást?

— Csak később, inkább az életben derül ki, ki kitől tanult...

— Mi okoz feszültséget az osztályban? — kérdem az osztályfőnököt egy szakmunkásképzőben.

— Nincs ma már feszültség. A gyerekek egyformák.

— A szülők foglalkozása például különböző.

— A srácokat nem érdekli, hogy mi a szülők foglalkozása. Az nem nyújt tekintélyt. Teljesen mindegy, gyárigazgató vagy állatgondozó az apja...

— Lehetséges egyáltalán, hogy az igazgató gyereke jelentkezik kőművestanulónak? Az orvos fia asztalosnak?

— Miért ne.

Ugyanabban az iskolában egy másik tanár:

— Feszültséget és ellentétet szít a kisebb különbség is. A kamaszok úgy érzik, takargatnivaló és szegény a szegénység, a rászorultság. Különösen kisebbségi érzésük van a faluról, tanyáról származóknak. A feszültség abból adódik, hogy a jómódú szülő gyereke tudatosan, szüleiével együtt rázza a rongyot. Egy-két jobb ruha, cipő, zsebpénz, magnó, fényképezőgép elég ahhoz, hogy fölénybe kerüljön azokkal szemben, akik ezt nem tehetik meg. Két tábora szakad az osztály. A jobbmódúak nem rendesebbek, sőt, ők a vagányok, többet engednek meg maguknak. Talán a tanár is elnézőbb velük... Kialakul a vélt jók és rosszak tábora. Önvédelemből tömörülnek. Azután már nincs ember, aki hatni tudjon rájuk.

— Milyen kapcsolata van a rossz gyerekek az osztállyal? — kérdem egy szakmunkásképző intézet harmadik osztályának osztályfőnökét.

— Félnék tőle a jobbak. Most különösen egy srác foglalkoztatja az osztályt. R-t nem mondhatom kisportolt, erős gyerekek, de durva, brutális, piszkosszajú, és kisebb ereje ellenére hamarabb üt bárkinél. Ezért tartanak tőle a rendesek, a nem támadó természetűek. Inkább elkerülik az ütközést.

— Nem lehetne megfordítani a folyamatot: a többség legyen rá hatással, őt szereljük le?

— Négy állami gondozottat helyezett az osztályba az igazgatóság, elsőben. Egy már lemorzsolódott, egy valamennyire beilleszkedett, de R. és társa bomlaszt, nem bírunk velük. Összetartanak.

— Miért helyezték őket egy osztályba?

— Így látták jónak. Talán, hogy ne négyfelé legyenek hatással...

— Nem következmény az összetartozás?

— Senki se bántotta őket.

— De ismeretlenek voltak a városban, féltek a kinti léttől, bizonytalanok lehettek...

— Olyan szeretettel fogadta őket elsőben az osztály!

— Kérdés, amikor magukban voltak, mi történt. Amit a tanár nem tudhat.

— Én csak azt tudom, hogy sivárságuk miatt később önmagukat zárták ki az osztályközösségből. Nem érdeklődtek semmi iránt, nem vettek részt a közös programokon, játékban... Mostanra csak a durvaság, erőszak, értetlenség maradt. És ez visszahat. Tényleg azt szeretném, ha R. mindezek ellenére felszabadulna, mint szakmunkás. De annyit foglalkozom vele időben is, hogy megkérdeztem az osztálybizottságot: helyes-e ez, és mi legyen a jövőben? Az ő rovásukra foly-

tassam ezt, vagy ne? Sajnos, a diákbizottság megalkuvó volt. Félnék tőle, ezért nem mertek ellene szavazni. R. megfenyegette őket.

S ennek egy változata egy másik iskolában.

— Van egy súlyosan veszélyeztetett kislányunk. Apja üti-veri az anyját, annak több férfival is van viszonya. Egy nyolcvanéves néni szoba-konyhás lakásában laknak eltartási szerződéssel. A lányt megviseli ez a környezet. Sápadtan, vérszegényen került hozzánk, nehezen fogott a feje. Összefogtunk az érdekében, külön korrepetáltuk, egy jó tanulót megbíztunk a rendszeres segítségével, aminek meg is lett az eredménye. 3,2-re tornáztuk fel a bukásból. Csakhogy a második évben szemünkre vetette az osztály, miért foglalkozunk vele annyit, igazán megállhatna a lábán, mások is elvárnák a törődést. És ez bizony helyenvaló megjegyzés.

— Miért lenne helyenvaló?

— Mert az osztály nem tudja a dolog hátterét. Nekik nem mondhatjuk el azt, ami a titkos iratokban szerepel.

Szegedi szakmunkásképző ifjúságvédelmi megbízottja:

— Van olyan osztály is, amely kiáll a bajba jutott társa mellett. Egy fiúnak még elsős korában rendőrségi ügye volt, lopott, kiderítették, de enyhén bírálta el, a bíróság próbára bocsátotta. Én is kiálltam mellette becsülettel, eljutott a harmadik évfolyamig. Már el is felejtettük a botlást, jókedélyű lett, barátai voltak. Mi pótoltuk a családját, az igazi szülei nem törődtek vele: anyja harmadik házasságban élt, apja nem járt hozzá. Aztán, a harmadik év közepén egy társával feltörte az üzemi dolgozók öltözőszekrényeit, sok pénzt lopott. A vállaltkor azt mondta, ballagásra akart új ruhát csináltatni, meg a bankettre befizetni, mert otthonról nem számíthatott segítségre.

— Milyen tanulságot vontak le ebből?

— Kiábrándult belőle az osztály is, a tanárai is. Mert kiderült, hogy a cselekvőkészség nem múlt ki belőle, lappangott és kellő alkalomra várt.

ROSSZ BIZONYÍTVÁNY AZ ISKOLÁNAK

Pamutipari szakmunkásképző.

— Milyen helyet foglalnak el a tanulók közt az állami gondozottak? Megkülönbözteti-e őket az osztály?

— Ez kétoldalú. A gyerekek kegyetlenek egymáshoz. Észreveszik azt, aki bizonytalan, aki félszeg, akinek valamilyen testi hibája van és kikezdi.

— Ez nem inkább az általános iskolások jellemzője? Ott valóban léteznek ilyen magatartás.

— Lehet, hogy másutt valóban a kisebb gyerekek viselkednek így, és ezt a szemléletet 15–16 éves korukra kinövik. De vegyük számításba, hogy a mi gyerekeink kis falvakból, tanyákról, hegyekből jöttek ebbe a nagyvárosi iskolába. Otthon, a környezetükben kevesebb hatás érte őket, aminek következtében tovább tart gyerekes gondolkodásuk. Úgy is mondhatom, a környezetük eddig nem szorította rá őket a megfontolt, felelős, felnőttébb magatartásra...

— Most viszont rászorítja őket az élet. Az első év első napjától egymásra vannak utalva az iskolában, a gyakorlóműhelyben (tanműhelyben), a kollégiumban, az utcán közlekedve...

— Egymásra lennének utalva. De nem segítik egymást oly' mértékben, ahogy a másoknak szüksége lenne rá. Sem a tanulásban, sem másban. Buták még ahhoz, tartanak a másiktól, szégyellik... Az állami gondozottak pedig túlértékények. Elvárják azt, hogy tapintatosan segítsék őket, de maguk semmit nem tesznek ezért. A legtöbbször durvák, barátságtalanok, kötekedők, elvadítják azt, aki jószándékkal közelít hozzájuk. Pedig megértésre vágynak.

— Ez nyilván már következmény.

— Lehet. De ami nem nálunk alakult ki, mi hogy változtassuk meg?

— Ők maguk összetartanak-e? Akik többen jönnek egy nevelőotthonból?

— Sajnos, összetartanak. A mi szempontunkból egyáltalán nem jó, ha egy helyről többen jönnek. Falaznak egymásnak, befolyásolják a másikat. Erősebb az egymásrahatás, mint a külső környezeté. Nem bírunk velük.

— Mennyi állami gondozottat helyeznek egy osztályba?

— Most öt a legtöbb, de van négy, három, kettő is. Azt a szakmai szempontok határozzák meg. Ha négy lány ugyanazt választja, nem rakhatom szét őket. És többnyire azonos szakmát tanulnak.

— Mi lenne helyes a nevelés szempontjából?

— Ha minél kevesebben lennének egy csoportban, mert úgy az egész közösség jobban hatna rájuk, nem különülnének el. Mert mi nem különítjük el őket. Az iskolánk régi vezetése bizony követett el hibát: nyolc-tíz állami gondozottat rakott egy tanulócsoportha azzal az indoklással, ha már itt vannak, ne rontsák el az egész iskolát, legyenek csak magukban. Ott aztán minden megtörtént. Fél év múlva szét kellett robbantani őket, mentek a javítóba, börtönbe, zárt intézetbe, utcára, szanaszét.

Egy intézeti gyám:

— Az iskolák nem törekednek arra, hogy saját közegükben hasznának az általuk rossznak minősített tanulóikra. Nem érdekük, megtehetik... könnyebb is átpasszolni egy másik iskolába. Kínlódjanak vele azok. Hogy ott mi történik vele tovább, nem érdekes. Közélről láttam ezt, egy elitnegyedben, ahol a főorvosok, vezető funkcionáriusok csemétéi közül ki akartak tenni öt állami gondozottat azzal, hogy azok rosszak. Persze, hogy rosszak, ezt nem vitatom. Csakhogy az orvos gyereke is rossz. Am őt megvédi az anyja, az apja. Az állami gondozottat nekünk kell megvédeni. Hogy ne elrettentő példának használják fel.

Egy orvosgyerek anyja, maga pedagógus, régi barátom.

— Mindent megmozgattam, hogy elvigyem onnan a gyerekem.

— Sterilizálni kívánod a gyereked és az iskolákat? — kérdeztem.

— Negyvenes létszámú osztályban már nem pozitív a keveredés. Nem az a baj, hogy vannak lemaradók s elől járók. Magához húzhatná a jó a rosszat, elvileg. De ha negyven közül négy-öt jó akad, nyolc-tíz nagyon gyenge és negatív hatásokkal bíró, annyit már nem tud ellensúlyozni a tanár. Nem tud külön-külön magyarázni, foglalkozni velük. Olyan tömegekre már nincs hatással a jó. A tömegük miatt.

Kozma Tamás szociológus szerint az iskola milyenségére a település, az iskolakörzet a meghatározó. A törekvő szülők elviszik az iskolából gyereküket, ami által az összetétel még tovább romlik. Erre már a jó pedagógusok egy része is elhagyja az iskolát, így csúszik ismét lejjebb a tanítás-nevelés színvonala. Maradnak az igénytelen szülők, igénytelen pedagógusok. A továbbiakban nem kérdés, hogy ki hat kire.

V. községben azt panaszolta az iskolaigazgató, hogy a falusi gyerekekkel nincsen baj, de tanulmányi eredményüket és magatartásukat lerontják a hozzájuk járó tanyasi diákokthoz növedékei.

K. községben, ahol ugyancsak van általános iskolás diákokthoz, külön osztályokba szervezték a falusiakat, külön a tanyasiakat. Indoklásuk: nekik teszünk jót, mert a falusi gyerekek mellett folyton lemaradnának a tanulásban, hátrálatnák őket, és ez a viselkedésükre is visszahatna.

Nem vitatom az érvelésben rejlő igazságot. Az viszont tény, hogy így kétféle tanítás folyik, kétféle szemlélet, kétféle elbírálás ugyanabban az iskolában, sőt ugyanattól a tanár-pedagógustól. Elnézi nehezfejű, viselkedni kevésbé tudó ötödikesének a hibáját, lustaságát, idétlen csinjét, tudomásul veszi agresszivitását, kisebb lopását stb., csak azért, mert az a rosszabb osztályban van, s ugyanezt szigorúan elítéli, korrigálja a jobbik osztályban, ahol a falusi értelmiség, a vezetők törekvő gyerekei vannak?

Innen csak egy lépés és a cigánytanulóknál vagyunk. Már 1970-ben bemutattam több kísérletet, amelyek azóta is tartanak: külön tanítsák-e a cigánygyerekeket, vagy egy osztályba járjanak a többi tanulóval? Mindkét érvelésnek, tábornak vannak hívei és ellenzői. Mindkét módszernek vannak előnyei és hátrányai. Az eredményt és a kudarcot befolyásolják a helyi adottságok, a gyermekanyag, a pedagógusok, a szülők hozzáállása, segítő szándéka.

Ha a gyakorlat adott helységben így kívánja meg, ám szerveznek külön cigányosztályokat. Csak ne tételszerűen. Ez ne elvi kérdés legyen.

Mert ha elvi hozzáállás dönti el, akkor a következmények megállíthatatlanok.

Az eddigi példák alapján ugyanis a következő csoportosítás szerint állíthatunk össze *külön osztályokat*: cigánytanulókból; tanyasiakból; állami gondozottakból; lakótelepiekből; peremkerületiekéből; eleve rossz gyerekekből.

Ugye, ez így járhatatlan út. Elkülönítéshez, szegregációhoz vezethet. Ami a szocialista iskolarendszertől alapjaiban idegen.

HÁTRÁNY, VAGY VESZÉLY?

Egy szakmunkásképző ifjúságvédelmi felelőse mondta:

— Munkánk sikeréhez az is szükséges, hogy egységesen értelmezzük a terminológiában használatos kifejezéseket.

Felüti keményfedelű füzetét és onnan olvassa.

„Hátrányos helyzetűnek az átlagosnál nehezebb körülmények közt élő, családi mikro- és makrokörnyezeti ártalmaknak kitétt fiatalokat kezeljük.”

Így kezelik az ingázókat, az albréletben lakókat, a csonka családban élőket és a cigányokat. Ők a teljes iskolai létszám harminc százalékát teszik ki.

Most már csak az a kérdés, milyen összefüggés van hátrány és veszély között, egyik mikor csap át a másikba — naivul így gondolkodom.

Egy 1200-as létszámú iskola igazgatója:

— Ha úgy nézem, legalább nyolcszáz hátrányos helyzetű tanuló van. Vagy ezer. Megmondom az okát. Hozzánk ipari tanulóknak elsősorban a rossz tanulmányi eredményűek jönnek, a kis falvakból, a nagy családokból, akik már alig hoznak valami hasznosat hazulról, akik nehezen, vagy alig állják meg a helyüket, akik közül kevesen érik el azt a tudás- és viselkedésszintet, amit a városban felnövő, a normál családban nevelkedő gyerek elér, és amit az természetes módon használ.

A hátrány fogalma meglehetősen új, a köztudatba — a nevelés-oktatás gyakorlatába — a hetvenes évek elejétől került be, talán ez magyarázza, hogy nem mindenütt, s nem eléggé tisztázott. Jószándékú félreértések, túlzott aggodalmak egyaránt adódnak. Nem beszélve a megoldások kereséséről, a tervezett segítségről, annak felelősségéről, ami jócskán adódik.

A fogalmat egyébként körbejárta és definiálta Kozma Tamás szociológus. Könyve 1975-ben jelent meg a Tankönyvkiadónál.

Szerinte a hátrány az osztályviszonyok történelmi méretű átalakulásából adódik. Azt írja: „A mai magyar társadalom különböző rétegeinek tagjai egyenlőtlen eséllyel kísérlik meg a helyzetváltoztatást; azok, akiknek kisebb az esélyük a felfelé irányuló társadalmi mobilitásra, hátrányos helyzetben vannak más rétegek tagjaival szemben”.

A fogalmat — a szerző szerint — mindenképpen a tanulással, az iskolával kapcsolatban kell használnunk. Ha a továbbtanulás szempontjából nézzük, *egyenlőtlen esélyekről* beszélünk, ha a lemaradókat figyeljük, *iskolai kudarcról*.

Értelmezése szerint hátrányos helyzetűeknek tekintjük azokat a gyerekeket, fiatalokat, akik iskolai kudarcot szenvedtek: megbuktak, sőt lemorzsolódtak már az alsófokú oktatás során.

Közma elismeri, hogy ez a leszűkítés nem öleli fel azt a bonyolult problematikát, amelyet a tanügyigazgatásban és a társadalomtudományi kutatómunkában hátrányos helyzetnek jelölnek, így viszont körülhatárolható a hátrányos csoport.

Kik ezek és mennyien vannak? A következőképp számítja ki. Hazánkban a 14 éveseknek mintegy 80 százalékáa végzi el a nyolc osztályt, vagyis minden ötödik tanuló kimarad, illetve osztályismétlésre szorul. A demográfiai adatok alapján ez körülbelül 20—25 ezer fiatalt jelent évente. S bár a tankötelezettség nálunk 16 éves korig tart, tudjuk, hogy a hetvenes évek elejétől kezdve az általános iskolát végzetek száma és aránya fokozatosan csökkent. 1971—73-ban évente kb. 91—93 százalék fejezte be az általános iskolát.

Hogy ki az az évi 20—25 ezer, akinél a hátrány nyílt kudarcá válik, a könyv írója sem tudja pontosan, az adott időpontban ilyen irányú felmérések nem történtek. A becslések szerint egynegyedük képezhetetlen, gyógypedagógiai eset, másik negyedük cigány, fele pedig tanyasi fiatal, illetve rossz családi körülmények között élő.

(Ami azt illeti, a hátrány leküzdéséhez ez a becslés nem valami konkrét fogódzó. Elemzés a könyv 1979-es kiadásába sem került bele és a napi sajtót böngészve tapasztalhatom, mennyire bizonytalanul keressük az okokat, összefüggéseket a kimaradás okairól.)

A szerző hozzáteszi fejtegetéséhez: a kimaradás az iskolai kudarc legdurvább, látványos aktsa. Hiszen járhat valaki nyolc-tíz éven át iskolába, elvan valahol a sor végén, anélkül, hogy érdemben hasznosítaná éveit, anélkül, hogy a tudás — mennyiségben és minőségben — eljutna hozzá, amiből majd felnőten profitalna.

Bár nem írja le ezt a szót, veszélyeztetett, egyhelyütt megemlíti: az iskolai kudarc a társadalmi beilleszkedés problémája. Meghatározott foglalkozások, leszűkített életpályák alakulhatnak ki a nyolc osztályt el nem végzetek számára. Szerintem is: a betanított és segéd munkássors kényszerűsége; a hasonló hátrányban levők egymásra találása, pótközössége, az igénytelenség, az igen alacsony szellemi színvonal, a környező világ meg nem értése, a bizonytalanság egyik előoka lehet a veszélyhelyzet megteremtésének. Az iskolai hátrány, a nyílt kudarc, a kimaradás egyben veszélyforrás. Tudomásom szerint az igazságszolgáltatásban működők jó részének hasonló a tapasztalata, amikor a végeredményből, az előttük álló esetből visszafelé göngyölök az adott magatartás motivációját, kialakulásának feltételeit.

Az Oktatási Minisztérium illetékes:

— A hátrányos helyzet nem a veszélyeztetettség terminológiája. Ezt a megjelölést kifejezetten a munkásszarmazású gyerekekre vonatkoztatjuk iskolai eredményükkel, előmenetellükkel kapcsolatban. Az átlaghoz képest hátrányos helyzetű az a tanuló, aki otthon, szülei, testvérei körében nem kapja meg azokat a kiegészítő ismereteket és ösztönzést, amelyek a tananyag jobb megértéséhez, vagy elsajátításához szükségesek. Például tanulják a színtust és a gyerek nem érti. Hazamenve felüti valamelyik lexikont, vagy anyja-apja segítségével kikeresi, megtalálja azt a forrást, ahol hozzáolvas. Aki senkitől se tudja megkérdezni, aki nem emelheti le a polcra a lexikont, mert nincs, az iskolában pedig, talán már ezek miatt is, gátlása van és senkitől nem mer kérdezni, az előbb-utóbb hátrányba kerül. S nemcsak az ismeretekről, a tananyagról van szó. Szociális érettségnek nevezzük a társadalom sokrétű dolgaiban való eligazodást. Mi történik, ha a gyerek fogalmait tévesen alakulnak ki, ha az otthon egy csomó dolgot torzít? Gondoljunk az értékfogalomra. Ha egy gyereknek az érték szó csak készpénzt, autót, víkendházat jelent és nem ugrik be rá egy szép utazás, festmény stb., ott baj van. A szociális érettséget azonban óvatosan kell megítélnünk. Különösen veszélyes lehet ez akkor, amikor a gyerek iskolába kerül. Az iskolai érettségi vizsgálatokról van szó. Előfordult, hogy ismételtelen nem felelt meg a gyerek a kívánalmaknak, nem ismerte a korának megfelelő fogalmakat, szokásokat és emiatt értelmi fogyatékosnak kiáltották ki. Pedig csak ingerszegény környezetben élt.

Valóban, a hetvenes évek elején a munkásszarmazású tanulók iskolai hátránya nyilvánvalóvá vált, rájuk irányult a figyelem. Különösen akkor vált fontossá, amikor sokan végiggondolták: a hátrányok miként hatványozódnak az életben, felnőten milyen következménye lesz mindannak, ami a gyermekkorból kimaradt, mi mindenből marad ki a munkásfiatal. Többek között a vezetésből. Legalább is, csökken az esélye a vezetésben való részvételre.

De hát nézzük mai szemmel, 1979-ben. Csak a munkásszülők gyermekei kerülnek hátrányba? Hát a kis falvakban élők (akár a dunántúli apró falvakban, akár Abaújban, a Zempléni-hegységben), vagy a tanyasiak (nemcsak Szabolcs-Szatmárban, sőt elsősorban már nem is ott, hanem Tolnában, Szolnok megyében, Pest megyében, ahol nem irányult rájuk a figyelem, a törődés), a rossz bekötötűt sártengere mögött, a korszerűtlen, az üttört-kopott iskolák összevont osztályosaiban tanulók nincsenek hátrányban? Legyen bár apja-anyja mezőgazdasági szakmunkás, gyalogmunkás, a tsz-ben állatgondozó, MÁV-alkalmazott, piacozó parasztasszony, sőt: a kisfalvak értelmiségeinek a gyerekei, a polgárosodó alkalmazottak, kistisztviselők tömegeinek gyerekei! Maga az a tény, hogy a szülő elvégzett öt-hat osztályt, ám így is félanalfabéta, már másodikos gyerekének nem tud segíteni, de ösztökélni sem — nem jelent önmagában hátrányt, függetlenül a foglalkozástól, (öröklött) osztálytartalmától?

Tizenegy-tizennégy éves tanyasi gyerekekkel és nevelőikkel beszélgettem. A fiúk-lányok általános iskolai kollégiumban élnek, T. községben.

Íme, ahogy kollégiumi életüket kezdték.

— Nehéz volt őket rászoktatni az angolvécére, igen félték tőle — mondja az igazgató. — Volt olyan gyerek, aki kínjában kivizelt az ablakon, nagydolgot az ajtóküszöbre végezte. Megkérdeztem, mitől fél? Attól, hogy valaki elviszi alóla a produktumát a kagylóból? Nem zuhanyoztak, nem fürödtek, mert attól félték, megfáznak, tüdőbajosak lesznek. Behívtam egy tizenegy éveset az irodába, ülj le, fiam, mondtam neki, mire leült a szék mellé, a földre. A pizzamát a szülők megvették, mert kötelező volt, de a gyerekek továbbra is fekete klotgatyában aludtak. Egy-két év munkája, fáradtsága, türelme, amíg fokozatosan leszoktatjuk addigi beidegzettségükről, és úgy ahogy elfogadják az újat. Hogy aztán ez mennyire lesz tartós, belülről mit fogadnak el? Aki a tanyára visszakerül, többnyire visszazuhan. Ami nem csoda. Most nyáron elutaztunk egy csoporttal Lillafüredre. Tizedik éve csinálom, minden évben megismétlődik a sztori azokkal, akik először jönnek velünk. Értse meg: először ül vonaton, először lát folyót, hegyet, várost. Jönnek a kérdések. A Tiszára: tanító bácsi, hol tőtik bele azt a sok vizet? A tokaji hegyre: ezt a sok földet minek (hogy) hordták ide? Az első városra: itt vásárt tartanak? A vonat: hogy találunk innét haza? A mozira: ha ott vannak a vászon megett sötétben, a világosban mér nem látni őket? Tizenegy-tizenkét évesek. Van olyan köztük, akinek élesen vág az esze. Elméletben sok mindent megtanulnak. De a fogódzó hiányoznak, az átélt élmény, a gyakorlat, aminek hiányában nem válik verűkké a megadott lecke, minden üres szó. Nem hiszem, valaha is ki tudják heverni *szerezett* hátrányukat.

LÁTHATÓ HÁTRÁNY

Feri nyolcéves. Apja-anyja együtt él. Még pontosabban, nem költöztek szét soha, a maguk módján szeretik egymást. Azért mondom, hogy a maguk módján, mert a napi sűrűlódás-veszekedés rendszeres, de ez életformájukhoz tartozik. „Hol az istenbe jártál ennyi ideig?” „Mire költötte a pénzt?” „Miért nem vettél több húst?” A témák ilyen szinten merülnek fel, s nincs akkora hatása, hogy detonációt okozzon. A férj erdei munkás, az asszony a téesz melléküzemágában betanított munkás. Ketten kb. nyolcezer forintot keresnek havonta. Egy gyerekük van, Feri. A kis falusi ház egyik végében a férj anyja-mostohaapja él, a másik végében ők, nemrég építettek egy szoba-konyhát. A ház még nincs befejezve, de lakni lehet benne.

Legutóbb disznóöléskor jártam náluk, amikor meghívtak vacsorára.

A konyha egyik fala csupasz téglasor, felrakott csempe a másikon, vízcsap a levegőben, egy kád félig beépítve. A szobában nagy heverő, kis heverő. Kicsi asztal televízióval. Ruhák egy padon egymásra dobálva. „Nem rendeztük még be, nem tellett rá... most vesznünk bűrt a disznóból” mondja a feleség. „Eladják így feldolgozva?” „Kettőt hizlaltunk. Az egyiket eladjuk. Kétfélszáz, az hat-ezer, kápé.”

A konyhában ülünk. Kiszalad Feri a szobából pizzamában, meztelán.

— Anyu, éhes vagyok.

— Jól van, fiam, adok enni. Hurkát kérsz?

— Kérek.

Anyja beviszi az ágyba a vacsorát, mélytányért hurkával teli, kenyeret mellé. És egy nylonzsacsokban — ahogy a boltban vették — uborkát. A zacskót a srác a földre teszi.

Később kijön a konyhába ismét, szódavizet iszik, maga tölti.

— Beteg vagy? — kérdelem tőle.

— Minek lennék!

— Mert ágyba kaptad a vacsorát, fekszel...

— Majd lassan lefekszik — mondja az anyja.

— Hideg ez a kő meztelán, decemberben, nem?

— Nincs elkényeztetve. Kimegy ő a legnagyobb hidegbe is a budira. Egy szál pizzamában. Semmi baja.

Később bemegyek a szobába a kabátomhoz, Feri a szülői ágyán feke nézi a tévét. Színházi közvetítést.

— Mit nézel?

— A tévét.

— Azt látom, de mi a műsor?

— Valami marhaság.

— Mi a címe?

— Nem tudom.

— Nem elejétől nézed?

— De.

— És nem jegyezted meg?

Nem érti, minek jegyezte volna meg.

— Szeretsz színházba járni?

— Nem.

— Mikor voltál utoljára?

— Még nem voltam.

— Az idén?

— Még soha.

Anyja ott áll mögöttünk, megszólal.

— Hogy mondhat sz ilyen fiam, tavaly voltunk a cirkuszba.

— És moziba? Mesefilmet szeretsz?

— Ó már kinőtt abból, meg nincs itt mozi.

A faluban tényleg nincs filmszínház.

— Hol tartod a könyveidet?

— A táskába.

— Nem a tankönyveket.

— Mesét?
 — Meg útleírást, kalandosat, mindenfélét.
 — Az nincs.
 — Nem szeretsz olvasni?
 — Nem nagyon tud! Mondd meg, ne szégyelld — válaszol ismét az anyja.
 — Kettesem volt, de a tanító néni átengedett, csak ha jövőre se tanulok meg olvasni, akkor megbuktat.
 — Szívesen járnád újra a harmadik osztályt?
 — Nem szívesen.
 — Milyen játékaid vannak?
 — A kis autó.
 — Kevés játékot kapsz?
 — Kapok én, csak mindjárt szétszedem.
 — Most karácsonyra mit kértél?
 — Szánkót.
 — Mi a kedvenc játékod?
 — Seggen csúszkálás. Felmegyünk a hegyre, azt' lecsúszunk.
 — Nem győzők neki gatyát venni. De mit tegyek? Apja is eleven volt kiskorában, azt mondják. Inkább ilyen legyen, mint kuka.
 — Zsebpénzed van?
 — Szok lenni.
 — Mire költöd?
 — Fagyira.
 — Most tél van.
 — Most snóblizunk.
 — Meg van elégedve a gyerekével? — kérdem az apját legközelebb.
 — Klassz kis kölyök. Az én fiam!
 — Mit szeretne belőle?
 — Az még messze van, nem szekirozom ilyesmivel, hadd legyen gondtalan a gyerekkora.
 — Nem arra gondoltam, hogy gyötörje. Egyáltalán, mit csinál kedvvel, ügyesen, vidáman?
 — Mindent megcsinál, amihez kedve van. Nem csapják be a boltban, segít malacot etetni, fát vágni. Örülnék, ha kijárná a nyolc osztályt, mert akkor szakmát szerezhetne. De nem úgy néz ki, hogy végigjárja. Nincs kedve a tanuláshoz.
 — Segítsenek neki.
 — Hát értem én azt, amit tanulnak? Nem is érdekel. Van más dolgom. Az anyja se ér rá.
 — És a nagyanyja?
 — Anyám hat elemi járt, haj de régen. Ha náluk a srác, leültetik, na csináld a leckéd. De már elszökik valami huncutsággal. Inkább kimegy az erdőszélre a haverjaival játszani. Nincs türelme ücsörögni, akárcsak nekem.
 S amit már hiába kérdeznék: lesz-e a gyereknek igénye terített asztalhoz? Ki és milyen erőfeszítéssel próbálja rászoktatni a késsel-vilálával evésre? S hogy uborkát nemcsak zacskóból lehet enni. Hogy együtt étkezzen a család. Hogy öltözködni nemcsak a ruhakupacból kihúzott gyűrött inggel, nadrággal, felemás zoknival lehet... Hátrány ez a javából. Mikor és minek kell történni ahhoz, hogy a hátrányból veszély legyen?

LÁTHATÓ ELŐNY

Barátunk 38 éves, kórházi szakorvos, a felesége pedagógus. Két gyerekek van, Pisti (költött név) 9 éves, most kezdte a negyedik osztályt, a kislány négyéves.

A héten jártunk náluk látogatásban. Nem vendégségben, mert nem rongyrazások, a feleség csirkepörköltet főzött (maguknak is készített volna vacsorát, mert szombaton egyikük se ebédel), ittunk hozzá vörösbort, előtte whiskyt, amit a barátunk aznap kapott egy betegétől.

Amikor megérkeztünk, éppen Mozart esz-dúr zongoraversenye bömbölt lemezről a nagyszobában.

— Kinek szól, ha senki nincs itt? — kérdeztük a feleséget.

— Pisti lent tollasozik az apjával. Pisti folyton zenét hallgat, még játék közben is.

Az erkélyajtó előtti gyepen apa és fia ütötték a tollaslabdát. Üdvözöltük egymást, s amikor feljöttek, Pisti egy másik lemezt tett fel.

Hamarosan, s az est folyamán többször is, a fiúra tereltem a szót, ami nem volt nehéz.

— Honnan a zene szeretete? Egyáltalán, honnan tudja, hogy van Mozart?

— Ötéves korától jár zeneiskolába. Elintéztük, hogy ne várja meg az iskoláskort. Akkor a legfogékonyabb és az iskola előtti évben semmi más feladata nem volt, amitől teherré vált volna neki a zene. Az iskola is jól járt vele: hamarabb rászokott a rendszeres munkára, feladatok elvégzésére.

A szobában pianínó áll.

— Használtan vettük, újsághirdetés útján. Most már komolyan játszik, nem unja, nem gyűlöli.

— Ezt honnan tudjátok?

— Amikor az Operából hazajövünk, másnap magától elővesz valamilyen kottát, vagy rákérdez a tanárnőnél.

— Mióta jár Operába?

— Ötéves korától. Különösen Mozartot szereti.

— Zenészt akartok nevelni belőle?

— Dehogyan! A világért se.

— Beszéljünk az iskoláról.

— A magatartása miatt soha nem lesz kitűnő. Különbözik mindenből jeles. De mit tegyünk? A legnehezebb feladattal is gyorsan elkészül, első magyarázatra megérti, amit a tanítónő mond, utána unatkozik. Persze, hogy rendetlen, játszik, mozog, nem leli a helyét. A fegyelmezés nem elég, le kellene foglalni. Elsőben még szótagolva olvastak, amikor ő már folyékonyan olvasott. Szólt nekem a tanítónő, hogy baj van a gyerekekkel, nem akar szótagolva olvasni. Baj ez? Most minősítsük vissza? Hát istenem, ő hamarabb megtanulta. Szinte magától kezdett olvasni. Kedvenc tantárgyai? A matematika, a rajz, az ének. Az ének nyilván összefügg azzal, hogy zeneiskolába jár. A rajz... az természetes. Azt hiszem, a legtöbb gyerek szeret rajzolni, csak a szülő leszoktatja. Ráver a kezére, szidja, eldugja a ceruzát, kislám, ne firkáld össze a falat! Én azt mondtam, firkálja össze! Hároméves volt, amikor az albérletből ideköltöztünk, a saját lakásunkba. Azóta van neki az a kis szoba. Az egyik falat azonnal befestettük lemosható festékkel. Ha már sok volt rajta az ákombákomb és nem ismerte ki magát, lemostam a falat meleg ultrás vízzel. Majd tapétáztunk és ráragasztunk újabb réteget. Két méter tapétát csak lehet áldozni egy gyerekre? Ennél sokkal drágább játékot, holmit vesz a szülő.

— És a matematika?

— Mindig megnézzük, hogy oldja meg a feladatait — mondja apja. — Jó kombinatív készsége van, használja a fejét, ha van mire. Ha érzi, hogy baj van, odajön hozzám, adjak neki feladatot. Megnézem, hol tartanak a könyvben és annál nehezebbet adok fel. Húsz-harminc példát. Nekidurálja magát és megoldja. Utána pár hónapig megint előnyben van a többi osztálytársával... Ki kellett ismerni a természetét: nem mondja meg nyíltan, hogy baj van, azt szégyelli. És én nem piritok rá, hanem segítem. Ösztönzöm. Most vettem neki egy számológépet. Alkalmi vétel volt, jó gyártmány, egyszerűen kezelhető. Minden matematikai műveletet elvégez, van memoritára... ezt még nem adom oda, csak együtt ellenőrizzük a számításait.

— Mérnököt akarsz nevelni belőle?

— Dehogyan. De hátha az lesz. Akkor nem nulláról indul.

— Milyen játéka vannak?

— Mindig megkapta az életkorának megfelelő. A különböző LEGO-kat, amikből egy ideig kirakta az ábra szerintit, aztán megoldott a fantáziája és variált. Felfedezte, hogy másképp is lehet. Abból már kinőtt. Most sakkozunk. A sakk fejleszt a kombinatív készséget, és le kell kötni a figyelmét, hogy ne unatkozzon. Napi fél óránál többet ugyanis nem tanul.

— Villanyvasút?

— Volt neki kiskorában, de elunta. Építettünk terepasztalt, de azzal mindig ugyanazt kellett játszani. Eladtuk. Most kapott egy NDK gyártmányú, leértékelt optikai játékot. Variálható, össze lehet rakni dianézót, távcsövet, mikroszkópot. Nagyon jónak találjuk, mert fizikai ismeretekre tesz szert. Megtanulja a távolság figyelmét és a közelit. A nagyméretűt és a kicsit. A lencsék formája, az összerakás módja egy csomó ismerethez juttatja. Tetszik neki.

Hogy tetszik-e? Szobájából épp most robot ki az erkélyre, s távcsövével a Vénuszt keresi, mert végre kibújta a felhők mögül. De nem sokáig nézi, mert hamarosan kezdődik egy műsor a tévében.

Saját kis hordozható tévéje van.

— Mikor kapta?

— Két éve. Én dolgozom este, vagy vendégek vannak, nem akarjuk nézni a tévét, ő meg szeretné. Ezért kapta.

— És a felnőtteknek szóló műsorok?

— Mindent megkérdez, mindent megmagyarázok. Trágárságot, szexualitást, durvaságot nem lát többet a tévében sem, mint az iskolában, a többi sráctól, vagy a játszótéren. Vér, háború? Nem tartom tragikusnak, ha látja. A Képes Történelem sorozat minden darabját elolvasta. A meséket régen... mindenütt annyi vér, erőszak, háború...

— Mennyi könyve van?

— 125. Pontosan nyilvántartja.

— Összegezzük, mi mindent csinál az iskolai elfoglaltságon kívül?
 — Zeneiskolába jár, heti két alkalommal, cselgáncsozik heti kétszer, oda én viszem kocsival, mert messzi van. Edzőjüket ismerem, valamikor én is cselgáncsoztam. A csoportban hattól tizenéves évig járnak srácok. Legyen erős, ügyes, és különösen, kösse le hasznosan az erejét. Ezen kívül tanul angolul, ide második házban lakik a tanárnő. Velem korrepetál, nem lehet mellébeszélni, bliccelni. De nem is akar.

— Szerintem túlterhelt Pisti.

— Csak így tölti ki a napját. Ha nem csinálná, már rég csavarogna, unalmában mindent kitalálna. Mi csak programot adunk neki, és kedvet hozzá.

— Meg a feltételeket.

— Azt megteremtjük... kétségtelen. Szerencsénk, hogy nem egész napos iskolába jár. Ott reggel héttől estig ellötyögne, elfásulna. Tizenkét órát ugyanazon padok közt, ülvölve, zajongva. A felnőttek is sok lenne. Pardon, a felnőtt megszökne. A gyerek? Csak eltompul, közömbös lesz. Ettől védjük meg. Ne legyen belőle közömbös felnőtt.

MONOLÓG

Azt hiszem, ideje föltennem magamnak a kérdést: végül is mihez mérjük a hátrányt? Kihez képest került hátrányba N. Feri, kilencéves falumbeli gyerek? Írjam a fölülülő válaszokat, példákat, ahogy eszembe jutnak?

A jól szituált családokhoz képest; az értelmiséghez, a vezető beosztású szülők gyerekeihez képest; a nagy jövedelmű apák csemetéihez képest; a nagyvárosok új lakótelepein élőkhöz képest; a jól felszerelt, modern iskolákban tanulókhöz képest; a gyerekeiket ösztönző, perspektívát látó, érte áldozatot hozó szülőkhöz képest... akik naponta figyelik és segítik, akik minden szükséges tanszert megvásárolnak, akik időben megveszik a legjobbat és ezen túl is tesznek valamit: odafigyelnek a teljesítményére, a teherbírására; ha kell korrepetálnak, ha lehet, különórákra járatják, kiegészítő foglalkozásokra serkentik (sport-, ének-, zene-, balett-, nyelvórák stb.); mások szakkörökbe járatják, megteremtik a zavartalan tanulás körülményeit, külön szobát, külön sarkot kap a gyerek íróasztallal, csönddel, nyugodt otthoni légkörrel, tisztasággal, saját ágygal, vacsorával, meleggel...

Ez lenne a mérce? Ha ez a szülő a jó példa, akkor azt hiszem, jól körülhatárolható: így csak egy kis csoport gondoskodik és gondolkodik a gyerekekről.

A fenti ismérvek — újraolvastva — azonos csoportnál tűnnek fel: azoknál a szülőknél, akik vezető beosztásúak, akik értelmiségiek (műszaki vagy humán), akik az átlagnál nagyobb jövedelműek, akik a mindenkori városnak a központjában laknak, illetve a város legelőnyösebb helyén, akiknek a lakásában jut egy kis helyiség (vagy kialakítanak), akiknek a lakásuk közelében áll a jól felszerelt, modern iskola, akiknek van törekvésük, igényük, pénzük a gyerek iskoláztatására, továbbtaníttatására, akik képessé teszik, kondicionálják gyerekeiket az átlagnál nagyobb terhek viselésére, akik kiskorától viszik nyaralni, utazni, ismeretlen tájat látni, vizsik magukkal külföldre... ez egy és ugyanazon réteg. Meglehetősen kevesen vannak.

S hozzájuk mérjük a százazteket? A lemaradókat, az elhanyagolt falusi, tanyai, külvárosi iskolák tanulóit, a zürös családban élőket, az iszákos szülők gyerekeit, a nem tudom kiket?

Milyen legyen a feleségem?

BESZÉLGÉTÉS A PÁRVÁLASZTÁSRÓL, A HÁZASSÁGRÓL

Heteken át vallattam három fiút.

Mi a közös bennük? Az, hogy nőtlének, de nem akarnak azok maradni, vagyis családot szeretnének, feleséget, gyereket. Közös az iskolai végzettségük: mindhárman érettségiztek, és szakmunkásként, gyárban dolgoznak. Közös, hogy budapestiek és a szüleikkal élnek.

Különböző viszont az életkoruk. Egyikük tizenkilenc éves, a másik huszonegy, a harmadik huszonkilenc. Ugyanis arra voltam kíváncsi, hogy egy adott témakörön belül, mennyire azonos, vagy ellentétes a fiúk elképzelése, véleménye. Mennyivel gondolkodik „érettebben” a harminchoz közel álló a húsz év alattinál?

A három fiúval külön-külön beszélgettem. A fő kérdések mindháromjuknál azonosak voltak, ezért válaszaiknál bizonyos átfedések, ismétlődések előfordulnak.

Melyik életkor a legmegfelelőbb a házasságkötésre, a családalapításra?

A 19 éves: Szerintem bármelyik. Nem attól függ, hogy hány éves valaki, hanem, hogy mikor találkozik a nagy Ő-vel.

— Úgy érti, hogy maga már érett a családalapításra?
— Világos.

A 24 éves: A férfiaknál a 24—27 közötti évek a legalkalmasabbak. Ekkorra már ki-kis ismeri a lehetőségeit, megszerzi a kellő emberismeretet, van valami elképzelése a világról; már tudja, milyenek a nők, és azt is tudja, milyen házasságot szeretne. De még nem megcsontosodott, még tud alkalmazkodni.

A 29 éves: Huszonöt fölött és harminc év alatt. Túl sokáig veszélyes várni, mert minél idősebb valaki, annál nehezebben talál feleséget. Nemcsak a nők esélyei csökkennek az idővel, a férfiaké is. A harminc év fölötti férfi, hacsak nem akar agglegény maradni, már kénytelen megalkudni; be kell érnie az egyre kisebb és, bocsánat, egyre silányabb választékkal! Ezért is szeretnék megnősülni, mielőtt betöltöm a harmincat! Máris az a gyanúm, hogy kénytelen leszek bizonyos engedményekre. Például, nekem a tizenhat-tizenhét éves lányok tetszenek. Nade, ők már hozzám túl fiatalok, nekik én bácsi vagyok.

— Tíz évvel ezelőtt is a tizenhat évesek tetszettek?

— Akkor a velem egyidősek, vagy az egy-két évvel idősebbek. Csakhogy akkor még nem akartam nősülni.

A különböző kórú fiúk véleménye tehát különböző. Kérdés: mit mond a statisztika?

1977-ben Magyarországon 97 015 házasságot kötöttek, s a boldogító igent kimondó férfiak több mint a fele (51 százaléka) 20—24 év közötti volt, utánuk következett a 25—29 évesek korcsoportja 21,6 százalékkal, majd pedig — harmadik helyen! — a 19 év alatti fiúké, 7,9 százalékkal. Vagyis, az esküvők 80,5 százalékában harminc évén aluli volt a vőlegény.

Ötven évvel ezelőtt, 1930-ban, a 19 év alatti fiúk az összes házasságra lépőknek csak 3,5 százalékát tették ki.

Ugyancsak 1930-ban a 20—24 év között nősülő férfiak aránya 38,1 százalék volt.

Fordítsuk meg a dolgot. Lehet, hogy nem a százaztekek vannak hátrányban, hanem ez a szűk réteg jutott túlzott előnyhöz? S egyáltalán, miért hozzájuk mérjük a szintet? Miért egy átlagon fölüli lehetőségekkel bíró csoporthoz? Akiknek a gyerekei — az előnyök alapján — mintagyerekek és így mintafelnőttek lesznek.

A hátrány felszámolása forradalmi gondolatnak tűnhetett a tanügyi igazgatásban. De ha a hátrányt egyelőre nem vagyunk képesek felszámolni — az előnyök csökkentésére miért nem gondol senki?

Mi az alapállás? Föltárkózní a társadalom permanensen polgárosodó rétegéhez — vagy a munkásosztály, a parasztság szintjén minőségi tudást, etikát, erkölcsöt produkálni?

Nem arról van szó tehát, hogy szüntessük meg a jó iskolákat, hogy durván törjük le a magas jövedelmeket. Arról sincs szó, hogy napiparancsba adjuk a szülőknek: ne foglalkozzon annyit lánya jövőjével, ne törődjön többet a fiával. Hanem miről van szó? Hiszen, ha részleteiben tudnám a megoldást... a társadalom (kéretlen) apostolalaktól már bizonyára kimondtam volna, s bizonyára megjáróm a kálváriát, ami — jelen berendezkedésünkben — már egy hajnövesztő szer feltalálóját is megilleti.

Talán vállaltam volna a tortúrát, a vitát. De hát részleteiben nem ismerem a megoldást. Csak odáig jutottam: *fordítva is meg kell néznünk* ugyanazt. Háttha megkérdőjelezi — és előbbre viszi ezáltal — a jelenséget. Szofizma? Nem. Elemeznünk kell ezt az érintettek szempontjából. Hiszen a „hátrányt” olyanok fogalmazhatták meg először, akik érzik a saját előnyüket. Egészen biztosan nem a 35 éves, fél-analfabéta segédmunkás apa mondta ki: az én gyerekem hátrányban van. Ő legföljebb azt láthatja: mások, valakik előnyben vannak vele és a gyerekével szemben. Mások fogalmaztak helyette. Mások tesznek érte valamit.

De elegendő ez?

Siklós László

A 25—29 évesek 1930-ban, a házasságra lépőknek majdnem egyharmadát, 32 százalékát tették ki.

1930-ban, a 30 év alatti, házasságra lépő férfiak az összes nősülőknek 73,2 százalékát alkották.

Vagyis fél évszázad alatt a férfiak életkora a házasságkötéskor jelentősen lecsökkent. De csökkent a lányoké is.

A házasságra lépő nőtlének és hajadonok átlagéletkora

Év	Férfi (év)	Nő (év)
1948.	26,4	22,8
1960.	25,3	21,9
1970.	24,0	21,1
1977.	23,5	21,0

(Demográfiai Évkönyv, 1977. KSH)

Apáink megfontoltabbak voltak?

Lehetséges. De közrejátszott az is, hogy régen csak akkor nősült a férfi, ha bizonyos egzisztenciát teremtett magának, s jövőző családjának. Ritkaságzámba ment például, hogy egy egyetemista a tanulmányai ideje alatt megnősüljön. Ma ez már mindennapos. Vagy: házasulandó korbá akkor lépett a legény, amikor letöltötte a katonalejét. Ma a néphadseregben sok házas-gyermekes kiskatona szolgál.

A három megkérdőzött fiú közül, azt hiszem, a 19 éves véleménye ma az általános: „Nem attól függ, hogy hány éves valaki, hanem, hogy mikor találkozik a nagy Ő-vel!”

Mindez nagyon szép: csak az érzelmek dominálnak, mondhatjuk. De vajon egy tizenkilenc éves épp olyan megfontoltan, körültekintően, éretten lép a házasságba, mint a nála öt, netán tíz évvel idősebb?...

Mennyi idősen legyen a feleségük? Szükség van-e korkülönbségre?

A 19 éves: Velem egykorút szeretnék, legfeljebb egy évvel fiatalabbat. Úgy érzem, vele jól kijönnék. Idősebb semmiképp se legyen, mert irtó cikis egy öreg nővel végigmenni az utcán.

A 24 éves: Velem egyidős legyen, legfeljebb két-három évvel fiatalabb. Semmiképp se húsz évén aluli, mert az még gyerekes gondolkodású, az életéről fogalma sincs. A házastársak közti túl nagy korkülönbség is visszaüt idővel, sőt, már kezdetben is, mert eggyel több ok arra, hogy ne értsék meg egymást. Ha már tíz év van köztük, akkor is két korosztály, két nemzedék.

A 29 éves: Négy-öt év korkülönbség az ideális. A velem egyidős nő már megkeseredett, kiábrándult, megalkudott a világgal, önmagával, álmaival. Neki már határozott elképzelése van az életéről, jövőző férjéről, a házasságról. Kétféle „öreglány” létezik. Az egyik, aki saját izlése és elképzelése szerint akar engem átfórnálni, kössz, ebből nem kérek, ne megváltoztatni akarjon, hanem megérteni. S van a másik típus, a bólogató. Aki már örül, hogy egyáltalán férjet kapott, és ezért lemond még az egyéniségéről is és teljesen aláveti magát a férje akaratának. Ebből se kérek. Ha találnék egy huszonegy-huszonegy éves, az volna jó. Abban már van komolyság, életapasztalat, de még nem megcsontosodott, még képes az alkalmazkodásra, sőt, még változni is tud.

— Miért kell, hogy változzon?

— Mert a házasság átfórnálja mindkét felet.

A három fiú közül kettő jövőző felesége életkoráról tulajdonképp azonosan vélekedett. „Velem egykorút szeretnék” mondta a 19